

HARİRİ

hammed İbn Berrî ve Muhammed b. Abdullah b. Zafer'in *Dürretü'l-ğavvâş'a* yazdıkları hâşiyeler Ahmed Tâhâ Hasâneyn Sultan tarafından birleştirilerek *Havâşî İbn Berrî ve İbn Zafer 'alâ Dürretü'l-ğavvâş fi evhâmî'l-havâş li'l-Harîrî* adıyla neşredilmiştir (Kahire 1411/1990). Ayrıca Cevâlikî de eser üzerine bir zeyil yazmıştır. *Dürretü'l-ğavvâş*, Abdülhafız Fergalî Ali el-Karanî tarafından tahkik edilerek Şehâbeddin el-Hafâcî'nin şerhi, İbn Berrî ve İbn Zafer'in hâşiyeleri, Cevâlikî'nin zeyli ile beraber *Dürretü'l-ğavvâş, şerhuâ ve havâşihâ ve tek-miletühâ* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 1417/1996; bk. *DİA*, VII, 439). La'î Ahmed Efendi eseri *Tuhfetü'l-havâs fi tercemeti Dürretü'l-gavvâs* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (Osmanlı Müellifleri, II, 51-52; diğer şerhleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 741-742; Gülle, s. 199-200). 3. *Mülhatü'l-i'râb*. Gramere dair manzum bir eserdir (nşr. L. Pinto, Paris 1885; Fransızca tercümesiyle, Paris 1904; Kahire 1296/1878, 1340/1921, 1345/1926, 1353/1934; Beyrut 1312/1894). Ali Hasan Ali Abdülhamîd'in tahkikiyle yayımlanan eser (Amman 1988), müellifi tarafından *Şerhu Mülhatü'l-i'râb* adıyla şerhedilmiş, birkaç defa basılan bu şerhi (Bulak 1292-1293; Kahire 1302) Ahmed Muhammed Kâsım tahkik ederek neşretmiştir (Kahire 1982; Medine 1991). Muhammed b. Muhammed b. Ömer Bahrak el-Hadramî'nin şerhi ise *Tuhfetü'l-aḥbâb ve tūfretü'l-aḥbâb 'alâ Mülhatü'l-i'râb* başlığını taşımaktadır (Kahire 1296/1878, 1300/1882, 1306/1888, 1308/1890; diğer şerhleri için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1817-1818; Gülle, s. 207-208). 4. *er-Risâletü's-siniyye*. 5. *er-Risâletü's-şiniyye*. İçinde sîn ve şîn harfleri bulunan kelimelerin seçilmesiyle oluşturulan bu iki risâle *el-Makâmât*'ın Kahire baskısının (1326) sonuna eklenmiştir. 6. *el-Farḳ beyne'd-dâd ve'z-zâd* (nşr. Thorbecke, Leipzig 1871).

Harîrî'nin kaynaklarda adları geçen diğer eserleri de şunlardır: *Divân*, *Divânü'r-resâ'il*, *Şudûru zamânî'l-fütûr ve fütûru zamânî's-şudûr fi't-târîh ve Tevşihu'l-beyân*.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrî, *Makâmât* (nşr. Yûsuf Bikâî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Lübânî), nâşirin mukaddimesi, s. 5-12; a.e. (trc. Sabri Sevsevil), İstanbul 1952, mütercim'in önsözü, s. 3; a.mlf., *Dürretü'l-ğavvâş* (nşr. Abdülhafız Fergalî - Ali el-Garenî), Beyrut 1417/1996; Şerîfî, *Şerhu Makâmâtü'l-Harîrî* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Beyrut 1413/1992, nâşirin mukaddimesi, I, 3-19; a.e. (nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî), Beyrut, ts. (el-Mekte-

betü's-Sekâfiyye), nâşirin mukaddimesi, I, 3-4; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IV, 121; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 379-381; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XVI, 261-293; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 23-27; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 63-68; Firûzâbâdî, *el-Bülgâ fi terâcimi e'immeti'n-naḥu ve'l-luḡa* (nşr. Muhammed el-Misrî), Küveyt 1407/1987, s. 173; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîs* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1367/1947, III, 271-277; Ebû'l-Fidâ, *el-Muḥtaşar*, II, 235-236; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-luḡaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 263-265; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 460-465; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (Hatîb, *Târîhu Bağdâd* içinde), XIX, 379-382; İbnü'l-Verdî, *Tetimmatü'l-Muḥtaşar fi aḥbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rifât el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 47-49; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XII, 27-36; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, III, 213-221; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VII, 266-270; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, I, 429-432; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 191-193; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, II, 257-259; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 223-225; *Keşfü'z-zunûn*, I, 507, 741-742; II, 1787-1791, 1817-1818; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hzânetü'l-edeb*, VI, 462-464; Osmanlı Müellifleri, I, 246, 310; II, 51-52, 299, 428; Serkis, *Mu'cem*, I, 533, 748-750; Brockelmann, *GAL*, I, 325-329; *Suppl.*, II, 486; *Hediyetü'l-'arîfin*, I, 827-828; C. Zeydân, *Âdâb* (Dayf), III, 40-41; Butrus el-Bustânî, *Üdebâ'ü'l-'Arab*, Beyrut 1979, II, 426-437; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, V, 472-478; a.mlf., *el-Fen ve me-zâhibüh*, Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), s. 292-304; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 238-250; Yûsuf Es'ad Dâğır, *Meşâdirü'd-dirâsâtü'l-edebîyye*, Beyrut 1983, I, 243-245; M. Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 269-277; Reşid Yûsuf Atâullah, *Târîhu'l-âdâbi'l-'Arabîyye* (nşr. Ali Necîb Atvî), Beyrut 1985, s. 329-333; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûceze fi'l-edebü'l-'Arabî ve târîhih*, Beyrut 1985, II, 184-189, 205-217; Abdülhâdî el-Fazlî, *Fihristü'l-kütübi'n-naḥviyyeti'l-maḥbû'a*, Zerkâ [Ürdün] 1407/1986, s. 54, 125, 199; M. Rıdvân ed-Dâye, *A'lâmü'l-edebü'l-'Abbâsî*, Beyrut 1407/1987, s. 190-193; Abdüvehhâb Rebî' Mahmûd Hasan, *el-Türâşu'n-naḥvî li'l-Harîrî*, Kahire 1408/1988, tür.yer.; Cezzâr, *Medâhîl-ü'l-mü'ellifîn*, I, 354; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, I, 148; II, 177-181; Sıtkı Gülle, *el-Harîrî: Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; L. Delatre, "al-Harîrî, sa vie et ses écrits", *Revue orientale et algérienne*, IV (1853), s. 317-329, 400-453; a.mlf., "al Harîrî, sa vie et ses écrits", *Revue de l'orient*, VI (1857), 1-24; M. Ebû'l-Fazl, "el-Harîrî ve Makâmâtüh", *Mecelletü'l-Bahşî'l-İlmî ve't-türâşî'l-İslâmî*, I, Mekke 1398, s. 115-124; Nevzat Aşık, "el-Hemezânî ve Makâmâtü", *Dûlîf*, sy. 1 (1983), s. 67-96; a.mlf., "Hicrî IV. Asırдан Sonra Makâmât Yazanlar", a.e., sy. 2 (1985), s. 57-62; Bedrettin Aytaç, "Abbâsî Devrinde Nesir ve el-Harîrî", *DTCFD*, XXXV/1 (1991), s. 1-14; D. S. Margoliouth, "Harîrî", *IA*, V/1, s. 237-238; a.mlf. - [Ch. Pellat], "al-Harîrî", *EP* (İng.), III, 221-222; Mahmûd Fehmî Hicâzî, "Makâmâtü'l-Harîrî", *Tî*, VII, 87-101.

HULUSÎ KILIÇ

HARİRİYYE

(الحريرية)

Rifâiyye tarikatının
Ebû'l-Hasan Ali el-Harîrî'ye
(ö. 645/1247)
nisbet edilen kolu
(bk. RIFÂİYYE).

HARİRİZÂDE

(1850-1882)

Tibyanü vesâ'ilî'l-hakâ'ik adlı
eseriyle tanınan sûfî müellif.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed Kemâleddin olup Rifâî şeyhlerinden Seyyid Abdurrahman el-Harîrî'nin oğludur. Soyu, Rifâiyye tarikatının piri Ahmed er-Rifâî'nin torunlarından ve tarikatın Harîriyye kolunun kurucusu Ebû'l-Hasan Ali el-Harîrî'ye (ö. 645/1248) ulaşır. Hayatı hakkında bilinenler, tasavvuf ve tarikatlar tarihine dair şimdiye kadar yazılmış en geniş eser olma niteliğini taşıyan *Tibyanü vesâ'ilî'l-hakâ'ik* adlı eserinde verdiği bilgilere dayanmaktadır.

İlk öğreniminden sonra rüşdiyyeye devam eden Harîrizâde özel olarak Arapça, mantık ve belâgat dersleri aldı. On yedi yaşında iken babası vefat edince bir süre ticaretle meşgul oldu. Ancak daha sonra tekrar ilme yönelerek Allâme Şâkir Efendi'nin *Şaḥîḥ-i Buhârî* derslerine devam etti. 1869 yılında akrabalarını ziyaret için gittiği Halep'te dört ay kaldıktan sonra Şeyh Abdüllatif Buhârî ile birlikte İstanbul'a döndü ve onu evinde misafir ederek kendisinden Hanefî fıkḥına dair bazı metinleri okudu, hadis dersleri aldı; ayrıca Şeyh Kâsım el-Mağribî'nin hadis derslerine devam etti.

Harîrizâde, 1872 yılında İstanbul'a gelen son dönem Melâmîliğinin piri Muhammed Nûrî'l-Arabî'yi Boycaköyü'ndeki evinde misafir ederek kendisine intisap etti. Ondan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fuḣûşü'l-ḥikem* ve *er-Risâletü'l-aḥadiyye*'sini, İbnü'l-Fârîz'ın *et-Tâ'iyyetü'l-kubrâ*'sını okudu ve hilâfetnâme aldı. 1873'te mürşidini ziyaret etmek için gittiği Üsküp'ten dönerken Selânik'e uğrayarak Şeyh Ali Rızâ Efendi ve Şeyh Edib Lutfi efendilerle görüştü. Ali Rızâ Efendi'den Ramazâniyye, Edib Lutfi Efendi'den de Sinâniyye hilâfetnâmesi aldı. Ertesi yıl Mısır'a giderek bir süre orada kaldı. 1875 yılında Edirne'ye gidip döndükten sonra bir daha İstanbul'dan ayrılmadı.

dı. Fâtih Kütüphanesi'nde kısa bir dönem süren hâfız-ı kütüblük görevi dışında resmî bir görevi bulunmayan Harîrîzâde, Hırkaîşerif semtindeki evinde eser telifi ve irşadla meşgul oldu. Meşhur eseri *Tibyânü vesâ'il-i'l-hakâik*'i tamamladıktan üç yıl sonra 2 Zilkade 1299 (15 Eylül 1882) tarihinde vefat etti. Eyüp'teki Şeyh Hasib Efendi Rifâî Dergâhı hazîresine defnedildi.

Tasavvufun yaşandığı bir ortamda büyüyen ve on beş yaşında babasından Rifâiyye'nin Harîriyye ve Halvetiyye'nin Bekriyye kolu ile Hafneviyye, Şeyh Abdullatif Buhârî'den Kâdiriyye, Şeyh Şerefeddin Edirnevî'den Sezâiyye icâzetlerini alan Harîrîzâde 200'e yakın tarikatın bazılarına rivayet yoluyla, bazılarına ise bizzat intisap ederek icâzet almıştır. Ancak onun asıl tasavvufî şahsiyetini belirleyen kişi, Melâmî pîri olmasının yanı sıra Bektaşîliğe de ruhen nisbeti bulunan Muhammed Nûrî'l-Arabî'dir. *Osmanlı Müellifleri* sahibi Bursalı Mehmed Tâhir Harîrîzâde'nin en tanınmış mürididir.

Eserleri. Harîrîzâde tasavvufa dair Arapça ve Türkçe kırka yakın eser telif etmiştir. A) Arapça Eserleri. 1. *Tibyânü vesâ'il-i'l-hakâik** *fi beyânî selâsili't-tarâik*. 400'den fazla kaynak kullanarak telif ettiği üç büyük ciltten oluşan eser bir tarikatî ansiklopedisi mahiyetinde olup tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâtih [İbrâhim Efendi], nr. 430-432). 2. *Cevâhirü mü'lûki'l-âliyye fi bevâhiri sülûki's-Şâze-liyye* (Süleymaniye Ktp., Şâzelî Tekkesi, nr. 57, müellif hattı). Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin hayatı ve Şâze-liyye tarikatının

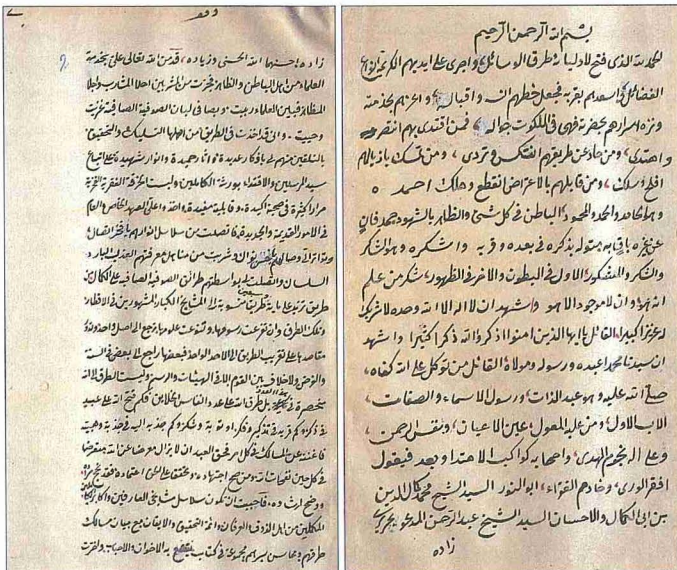
esaslarına dairdir. 3. *Esrârü'l-ma'în fi şerhi esmâ'il-erba'în* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3034). 4. *Feyzû'l-muğnî min hadîşi men talebenî* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 898). Eserde ilâhî aşk ve muhabbetullah konuları incelenmiştir. 5. *Ziyâ'ü'l-bedr şerhu Hizb'i'l-bahr* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2662). Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî'nin *Hizbû'l-bahr* adlı hizbinin şerhidir. 6. *Şalâtü'l-ithâf bi-Şerhi Şalâtî's-Sak-kâf* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 940, müellif hattı). Şeyh İbn Ebû'l-Hasan Sak-kâf'ın okuduğu salâtü selâmın şerhidir. 7. *Reşhâtü'l-esnâ 'alâ teveccühâtî'l-esmâ* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 290). *Seb'u teveccühât ve cem'u tevesşülât* adlı evrâdın şerhidir. 8. *el-Mevridü'l-hâş bi'l-havâş fi tefsiri sûreti'l-İhlâş*. Yakup Çiçek tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (İstanbul 1996). 9. *Şerhu beyti Mevlânâ Câmî* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 898/4, müellif hattı). Abdurrahman-ı Câmî'nin, "Kâinatı her şey vehim veya hayal veya aynadaki akisler veya gölgelerdir" anlamındaki Arapça beytinin şerhidir. 10. *Seyrû'l-esmâ ve sırrü'l-müsemâm* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 898/1, müellif hattı). Rifâiyye tarikatında uygulanan on iki esmânın şerhidir.

B) Türkçe Eserleri. 1. *Fecrû'l-esmâ ve subhü'l-müsemâm* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3159). Tasavvufî zikir usullerinden esmâ-i seb'anın şerhidir. 2. *Rûşen-i Dilnûvâz* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2753). Mahmud Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz* adlı eserinin şerhidir. 3. *Fashu Dürri'l-ağ-lâ şerhu devri'l-a'lâ* (Süleymaniye Ktp.,

Tırnovalı, nr. 964). İbnü'l-Arabî'nin *Devrû'l-a'lâ* adlı virdinin şerhidir. 4. *Hakikatü'l-tarîka* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 898/4, müellif hattı). Abdülganî en-Nablusî'nin bir mektubunun bazı ilâvelerle birlikte tercümesidir. 5. *Hadikatü'l-hakika* (Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, nr. 898/2, müellif hattı). Fahreddin İrâkî'nin Farsça bir risâlesinin tercüme ve şerhidir. 6. *İmdâd fi'l-mebde ve'l-meâd* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2906). Hasan Sezâî Efendi'nin mebd ve meâdla alakalı sözlerinin şerhidir. 7. *İrfânü'l-âşîkin alâ Burhânî's-sâlikîn* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2706). Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin *Nazarü'l-tâlibîn burhanü's-sâlikîn* adlı eserinin tercümesidir. 8. *Kenzü'l-feyz* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2631, müellif hattı). Tasavvufî ve itikadî konulara dairdir. 9. *Medâr-i Vâhidiyyet ve Merkez-i Ahadiyyet* (Süleymaniye Ktp., Şâzelî Tekkesi, nr. 27/3; Tırnovalı, nr. 898/6). Seyrû sülûk makamlarının anlatıldığı bu risâle Osman Türer tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır (EAÜİFD, sy. 9 [1990], s. 321-328). 10. *Şerhu Evrâdî'l-üşbûiyye* (İÜ Ktp., TY, nr. 263/1). İbnü'l-Arabî'ye ait evrâdın Muhammed Nûrî'l-Arabî tarafından yapılan Arapça şerhinin tercümesidir. 11. *Şerhu Virdi's-settâr* (İstanbul 1287). Halvetiyye tarikatının pîr-i sânisî Yahyâ-yı Şîrvânî'nin *Virdü's-settâr* adlı virdinin şerhidir. 12. *Tarfetü'l-müstersile ale't-tuhfeti'l-mürsele* (Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 317). Seyyid Muhammed b. Fazlullah Hindî'nin *Tuhfetü'l-mürsele* adlı eserinin tercüme ve şerhidir. 13. *Mededü'l-Bekrî min seyyidi'l-Bekrî* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4680, müellif hattı). Şeyh Şemseddin Mustafa el-Bekrî'nin menkıbelerine dairdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 81*, 290^{a-b}, 292^b, 293*, 299*; II, vr. 129*; III, vr. 304^{a-b}; a.mlf., *el-Mevridü'l-hâş bi'l-havâş fi tefsiri sûreti'l-İhlâş* (nşr. Yakup Çiçek), İstanbul 1996, nâşirin girişi; Bursalı Mehmed Tâhir, *Kibâr-i Meşâyih'ten On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâlî*, İstanbul 1316, s. 52, 53; Osmanlı Müellifleri, I, 155; Hüseyin Vassaf, *Sefîne*, III, 84, 85; Abdülbaki [Gölpınarlı], *Melâmîlik ve Melâmiler*, İstanbul 1931, s. 326; Muallim Yahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, İstanbul 1335, s. 123; Tomar-Melâmîlik, s. 86; Yakup Çiçek, *Harîrîzâde Mehmed Kemaleddin : Hayatı-Eserleri ve Tibyânü vesâ'il-i'l-hakâik fi beyânî selâsili't-tarâik Muhtevâsı-Kaynakları* (öğretim üyeliği tezi, 1982), MÜİF; a.mlf., "Harîrîzâde Mehmed Kemaleddin Efendi", *MÜİFD*, sy. 7-10 (1995), s. 407-484.

Harîrîzâde Kemaleddin Efendi'nin *Tibyânü vesâ'il-i'l-hakâik* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih [İbrâhim Efendi], nr. 430)